

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Боняк В.О.,

д.ю.н., професор,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Звернення до питання діяльності Уповноваженого Верховної Ради з прав людини із захисту прав дитини в умовах війни особливо актуалізується у зв'язку з тим, що за весь період *війни* російської агресії проти нашої держави були порушені права практично кожної без винятку дитини. Уповноважений відіграє важливу роль у захисті прав і свобод дітей, запобіганні порушенням цих прав і свобод та сприянні їх поновленню, в удосконаленні законодавства про права і свободи дітей, покращенні міжнародного співробітництва у сфері захисту прав і свобод цієї найбільш уразливої категорії населення та ін.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Уповноважений (омбудсман) здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав *кожного* на території нашої держави та в межах її юрисдикції на постійній основі та у своїй діяльності керується Основним Законом держави і суспільства, законами України, чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надав Парламент України [1].

З самого початку війни – з 24 лютого 2022 року – в умовах відкритої збройної агресії російської федерації проти України омбудсманом здійснюється широкомасштабна діяльність із захисту прав дитини.

Серед найбільш актуальних питань, які в умовах воєнного стану постійно перебували й перебувають у центрі уваги Уповноваженого, можна виділити: загибель та каліцтво дітей, депортація, викрадення та незаконне утримання дітей, захист дітей, які під час війни залишилися без батьківського піклування, соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, захист прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились в складних життєвих обставинах тощо [2].

Так, щодо захисту прав дітей в умовах правового режиму воєнного стану тільки за 2022 рік Уповноваженим було розглянуто більше 1200 звернень; опрацьовано близько 180 нормативно-правових актів та надано пропозицій до цих актів; відкрито 61 провадження Уповноваженого, із яких 43 було завершено; проведено 369 моніторингових візитів та підготовлено 1650 актів реагування та листів до державних інституцій, а також було запроваджено «Гарячу лінію», на яку громадяни можуть звертатися до омбудсмана з питань порушень основоположних прав дитини.

Наріжним напрямком діяльності омбудсмана від початку відкритої збройної агресії російської федерації стало запобігання порушенням права на життя і здоров'я дітей. Уповноваженим задокументовано численні факти загибелі та поранення дітей під час воєнних дій та спроб евакуації у дітей. Найбільша кількість таких фактів виявлено ним у Донецькій, Київській, Миколаївській, Харківській, Херсонській, Чернігівській, Луганській, Запорізькій, Дніпропетровській областях.

Крім цього, тільки на початок 2023 року близько дев'ятисот дітей з приводу вогнепальних, мінно-вибухових поранень та травм перебували в закладах охорони здоров'я на лікуванні.

У своїй Доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році Уповноважений зазначає, що багато хто з таких дітей зазнали ампутацій на різних рівнях верхніх та нижніх кінцівок, а також потребують їх протезування, а неможливість отримати цією

категорією належної медичної допомоги за місцем проживання через системне руйнування таких закладів змушує батьків із дітьми не тільки переселятися в межах держави на більш безпечні території, але й здебільше виїжджати закордон для пошуку необхідного медичного лікування, реабілітації та протезування.

Звідси, не менша увага Уповноваженим Верховної Ради з прав людини приділяється і питанням евакуації дітей у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації. Зокрема ним особливо акцентується увага на ефективності функціонування органів та установ системи захисту прав дитини в державі (включно і органів опіки та піклування, служб у справах дітей), а саме приділяється увага оперативності прийняття ними рішень в інтересах дитини, вжиттю заходів і документування всіх процесів щодо дітей, влаштуванню дітей, які залишились без батьків, наданню необхідних послуг, призначенню і виплаті соціальної допомоги тощо.

Тісно співпрацюючи з вищезазначених питань із Національною соціальною службою, омбудсман веде облік такої категорії дітей, а саме тих, котрі продовжують перебувати в евакуації; які є вихованцями закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту й приватних закладів, що перебувають не тільки в межах України, але й поза її межами [2].

Незважаючи на умови війни, у діяльності Уповноваженого вагоме місце займають питання *порушення прав учнів закладів освіти на безпечні умови здобуття освіти, життя і здоров'я.*

Разом із Офісом Генерального прокурора омбудсманом ведеться облік пошкоджених та повністю зруйнованих закладів освіти, яких по Україні нараховується більше, ніж 3 500.

Особливо уповноважений звертає увагу на: а) забезпечення безпечних умов навчання; здійснює моніторинг укриттів (включно і протирадіаційних), сховищ; б) недопущення здійснення освітнього процесу в непристосованих для цього приміщеннях та спорудах.

Акцентується і на тому, щоб у вказаних місцях дітям було забезпечено: належне облаштування вбиралень та доступ води; доступ до мережі Інтернет тощо. При цьому Уповноважений здійснювати парламентський контроль за додержанням прав людини вказує і на проблеми реалізації кожною дитиною права на освіту в умовах війни, а саме на: необхідності реорганізації та закритті деяких закладів освіти; забезпеченні учасників освітнього процесу належними освітніми послугами (наприклад, підвезенням, харчуванням); безпечні умови здобуття освіти та ін.

Важливо наголосити і на тому факті, що про вищевказані порушення права дітей на освіту омбудсман інформує як Міністерство освіти і науки України, надає пропозиції щодо їх усунення, але й ознайомлює з ними й міжнародну спільноту. Особливе занепокоєння в Уповноваженого викликає доля дітей на тимчасово окупованих територіях, де їм перешкоджають вступати до українських закладів вищої освіти; нав'язують ворожу мову, ідеологію, негативне ставлення до всього українського (історії, книжок, культури в цілому) та залучають дітей до воєнізованих дитячих рухів.

Серед інших аспектів діяльності Уповноваженого Верховної Ради з прав людини із захисту прав дітей слід визначити: фіксація порушень права дітей на ім'я, набуття громадянства, а також права знати своїх батьків; роботу із поновлення прав батьків та їхніх дітей на належний соціальний захист; недопущення фактів порушення права на освіту та на виховання у сім'ї.

Слід відзначити, що омбудсманом здійснюється значна за обсягом моніторингова робота (тільки у 2022 році ним було здійснено 369 моніторингових візитів до установ та закладів різних форм власності та підпорядкування, місцевих органів влади, освітніх закладів, закладів соціального захисту та інших установ для дітей). Такі відвідування дозволили Уповноваженому вказати на наступні проблеми: 1) неналежну взаємодію органів місцевої влади, служб у справах дітей, центрів соціальних служб з питань надання допомоги дітям-сиротам, дітям, що позбавлені батьківського піклування чи опинились у складних життєвих обставинах; 2)

порушення права на достатній життєвий рівень для фізичного, інтелектуального, морального, культурного і соціального розвитку дітей; 3) відсутність інформації про забезпечення дітей житлом, а також про діяльність місцевих органів влади зі здійснення контролю за майна збереженням житла, майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та ін. [2].

Отже, здійснений аналіз роботи Уповноваженого Верховної Ради з прав людини із захисту прав дитини в умовах війни дає підстави для висновку проте, що основними напрямки його діяльності в означеній сфері у період правового режиму воєнного стану в Україні є: запобігання порушень права на життя та здоров'я дітей; забезпечення належних умов евакуації дітей; додержання права дітей на освіту; реагування на порушення інших основоположних прав і свобод дитини; моніторингова діяльність щодо стану додержання прав дітей та ін.

Водночас, вважаємо, що вказана діяльність омбудсмана потребує свого подальшого удосконалення, а саме: 1) вивчення як наявного вітчизняного досвіду із захисту прав дітей за період з 2014 – дотепер, так і зарубіжного досвіду омбудсманів із захисту прав дитини в умовах війни/надзвичайного стану; 2) подальшої консолідації зусиль з міжнародними партнерами задля захисту та поновлення прав і свобод дітей, як однієї з найбільш вразливих категорій населення держави.

Список використаних джерел:

1. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL. <https://ombudsman.gov.ua/report-2022> (дата звернення 01.11.2023)